

Григорій ЧМИХАЛО

Національний університет оборони України

(Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-3506-4905>Електронна пошта: ibnkhrrich22111982@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ МУЗИКИ ТА КІНЕМАТОГРАФА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ НЕГАТИВНОГО ОБРАЗУ УКРАЇНИ В АВТОНОМНІЙ РЕСПУБЛІЦІ КРИМ (1991–2014 рр.)

В останні роки існування СРСР у владних колах російської федерації почали піднімати питання про належність Кримського півострова Україні і повернення його до складу росії. Підтримуючи таку позицію Москви, російські офіційні особи і політичні партії та рухи, створені росією у Криму, почали застосовувати різноманітні пропагандистські засоби впливу для формування серед населення півострова думки, що українці є потенційною загрозою, зрадниками чи ворогами. Особливе місце при цьому посіла музика та кінематограф. Через пісні, відеокліпи, фільми та телевізійні серіали у свідомість кримчан цілеспрямовано закладали негативні стереотипи про історію України та її народу. Основна увага у статті акцентується на навмисних інформаційних та культурних впливах, що відбувалися не спонтанно, а мали системний характер.

Ключові слова: інформаційно-пропагандистський вплив, культурна експансія, дезінформація, деструктивна пропаганда, образ ворога, Крим, російська агресія.

Постановка проблеми. Для створення і культивування образу ворога з України та українців росія почала використовувати музику та кінематограф як інструменти інформаційного та психологічного впливу. Таку діяльність проводили як у самій рф, так і на території Кримського півострова до початку його окупації. Ця проблема заслуговує на поглиблене вивчення та врахування відповідними структурами для ефективної протидії. Виходячи з цього, доцільно розглянути основні напрями інформаційно-психологічного впливу росії в Автономній Республіці Крим з моменту проголошення незалежності України і до окупації півострова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти зазначеної проблеми знайшли висвітлення у вітчизняній науці. Так, український історик Я. Калакура простежив хід конструювання образу ворога як технології маніпуляцій російської історіографії та пропаганди (Калакура, Я. 2016). Автор розглядає залучення надбань історичної науки до реалізації агресивної політики росії, ідеологічних маніпуляцій на тлі розв'язаної нею війни проти України. В. Лозовий, доктор історичних наук, професор Національного інституту стратегічних досліджень відтворив образ незалежної України у російському політичному баченні. Дослідник висвітлив процес маніпулятивної політики творення з України образу ворога,

показав використання мови ворожнечі як складової антиукраїнської політики Кремля і аргументу легітимації війни проти України (Лозовий, В. 2023). Представники Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України О. Холох, В. Топальський, О. Скрябін, В. Марав розглянули та узагальнили досвід формування образу ворога у війнах та воєнно-політичних конфліктах ХХ ст., визначили основні механізми та комунікативно-пропагандистські технології його формування (Мороз, В.М. (ред.) 2024). Українські політологи О. Левченко та С. Ракчєєва проаналізували феномен формування негативного ставлення між окремими націями як спосіб маніпулювання людською свідомістю з боку держав та розкрили сутність технологій формування образу ворога (Левченко, О.О. & Ракчєєва, С.М. 2016). У своїй монографії О. Гапєєва розглянула феномен інформаційного протиборства на пострадянському просторі, його історичні передумови, концептуальні підходи, форми та методи, а також роль та способи використання історичних наративів, у тому числі для формування у росіян негативного ставлення до України, зокрема у контексті російсько-української інформаційної війни (Гапєєва, О. 2017). І. Валюшко, у свою чергу, розглянув взаємозв'язок між формуванням культу особистості російського диктатора В. Путіна та

нав'язуванням росіянам сприйняття українців як ворогів для виправдання російської агресії та геноциду українського народу (Валюшко, І. 2023).

Мета статті полягає у розкритті змісту негативного інформаційного впливу росії на населення Кримського півострова із застосуванням музично-кінематографічних засобів у 1991 – на початку 2014 років.

Виклад основного матеріалу. На тлі бурхливого розвитку української музики та кінематографа у 1990-х рр. доволі значним і, здавалося б, нездоланим лишився її російський сегмент. Російські виконавці, як і за радянських часів, продовжували активно гастролювати Україною. Разом із російською культурою до України масово почали проникати і російські наративи, створюючи додаткове напруження, особливо у Криму. Захисту власного інформаційного поля українська влада у той час уваги практично не приділяла, і воно залишалося переповненим російським контентом (Рудницька, А. 2023). В інтелектуальних та мистецьких колах України активно обговорювали способи популяризації української мови, музики, кінематографа та поширення інформації про них. За приватної ініціативи періодично здійснювалися спроби популяризувати українську мову і культуру, особливо у Криму та на Донбасі. Однак надзвичайно потужна медійна активність росії та системне недофінансування українських культурних ініціатив, особливо на півострові, призводило до посилення російського культурного впливу через телебачення, пресу, музику, фільми. Разом з ними посилювався вплив і російських наративів. Так, згідно з опитуванням, проведеним у 2001 р., 47,3 % кримчан вважали півострів частиною рф (Петровський, В.В. 2003, с. 346).

У російській популярній музиці 1990-х – початку 2000-х рр. не було масового прямого заклику до ворожнечі проти України та українців. Істотні зміни почалися після Помаранчевої революції (2004–2005), коли у текстах пісень чи публічних виступах окремих російських виконавців почали з'являтися відверто антиукраїнські тези та пропагандистські кліше про «зрадників-бандерівців» чи «фашистів» для позначення українських патріотів; іронічні або принизливі висловлювання про Україну як державу; звинувачення у «зраді спільного радянського минулого», кепкування з української мови тощо. Прикладом цього стала музична діяльність окремих російських виконавців – Й. Кобзона, О. Газманова та інших (Оновлений Перелік... 2022), які на концертах, особливо

у Криму, чи у телевізійних програмах відкрито підтримували ідею «відновлення єдності з Росією» та глузували з української незалежності. Такі погляди, схвалені частиною місцевої аудиторії, сприяли формуванню у жителів півострова упередженого ставлення до всього українського. Це ставлення підсилювали численні фестивалі та концерти у Криму, організовані за підтримки російських державних і приватних структур. До участі у заходах часто запрошували колективи та виконавців, які не приховували своїх імперських чи шовіністичних поглядів: М. Расторгуєва та гурт «Любе», Н. Бабкіну, Ю. Чичеріну та інших (Оновлений Перелік... 2022).

У публічних виступах лунали заклики до єднання Криму з росією, пропаганда образів «героїчної радянської та російської армії та держави» на противагу «слабкої та політично неспроможної української», викривлення історичних фактів, зокрема заперечення легітимності передачі Криму УРСР у 1954 році. Ці наративи активно висвітлювали як російські, так і українські ЗМІ, поширювали їх і за межами пострадянського простору. Зрештою, починаючи з 2000-х рр. у Криму, в тому числі через відсутність підтримки з боку України вітчизняного шоу-бізнесу, «якісний» російськомовний контент став домінуючим над «неякісним» українським. Гібридна війна рф проти України почала набувати чітких обрисів (Рудницька, А. 2023, с. 162–176).

Іншим, не менш важливим інструментом дискредитації України та всього українського було формування нових та актуалізація існуючих негативних стереотипів у суспільній свідомості населення рф, світової спільноти і на теренах України, які раніше піддавалися штучній русифікації. Особливо ефективною така робота була на заздалегідь підготовленому ґрунті Криму, де росія ще 1991 р. проводила цілеспрямовані інформаційні операції, кінцевою метою яких було відокремлення півострова. Зокрема, для посилення вже наявних негативних радянських уявлень було розпочато створення спеціальних матеріалів, спрямованих на дискредитацію українського визвольного руху. Основою для цього мали стати фрагменти старих радянських пропагандистських фільмів (наприклад, «Горькое эхо», «Народ обвиняет», «Фальшивый нимб», «Без срока давности», «Предательство – их ремесло» та «Дивизия СС "Галичина"»). Розповсюдження цих матеріалів розглядалося як ефективний інструмент посилення пропаганди, спрямованої на створення та поширення глибоко негативних стереоти-

пів щодо України та її національно-визвольної боротьби¹. Відбувалося перезавантаження радянської ідеологічної машини з метою використання старих, перевірених методів заперечення української державності.

Таким чином формувалося ставлення до українців на основі стійких етнічних, соціальних та культурних стереотипів, поширюваних у політичній, економічній і особливо культурній сферах, із одночасною підтримкою міфу, що українці і росіяни – це споріднені, братні народи або «майже один народ» із різницею у рівні культури та освіченості (Кузьо, Т. 2018, с. 120). Активно підтримувався та культивувався створений ще за радянських часів образ «кумедного хохла» – провінціала (сільського жителя), людини наївної, забобонної, із низьким рівнем освіченості, смішної у своїй недолугості (Чмихало, Г.Г. 2025, с. 145). Як приклад, фільм Н. Погонічевої «Теория заповя» (2002), де один із головних героїв – «тракторист» – представлений в образі людини простої та чесної, проте, недалекої та неосвіченої («Теория заповя». 2002). Іншим прикладом є серіал «Моя прекрасная няня» (2004–2006), головна героїня якого родом із Маріуполя, заробітчаника, наївна, але грубувата, обмежена та невихована. Решта героїв – росіяни, її протилежність, освічені, успішні та інтелегентні люди (Гуш, Ю. 2023). Так, з кінця 1990-х рр. у російському кінематографі червоною лінією проходить думка, що усе російське – модне та популярне, а українське – відстале та меншвартісне.

Із приходом до влади у росії В. Путіна проти України та всього українського розпочинається цілеспрямований інформаційно-психологічний та інформаційно-смісловий вплив, що найбільше проявився в економічній, інформаційній та культурній сферах. На цьому етапі кінематограф починає формувати образ українця-зрадника, ворога усього російського, бандита, колаборанта чи фашиста, «бандерівця» – людини злої, жорстокої та підлої, позбавленої моральних принципів. Його антагоністом, справжнім героєм, виступав сміливий та доблесний росіянин, який усіх перемагав (Мороз, В.М. (ред.). 2024, с. 138). Така тенденція простежується у фільмах та серіалах не лише суто російського, а й спільного російсько-українського виробництва: «Брат 2» (2000), «72 метра» (2004), «Адмирал» (2008), «Мы из

Будущего – 2» (2010), «Белая Гвардия» (2012), «Матч» (2012) тощо.

Іншим наративом, використаним у російському кінематографі, стала ідея заперечення української державності та закріплення тези, що «українці та росіяни – один народ», що добре проілюстровано фільмом «Тарас Бульба» (2009), де українські козаки люблять винятково «руську землю», а у фінальній сцені головний герой згадує про пришествя великого російського царя (Гуш, Ю. 2023).

Висновки. Процес формування росією негативних стереотипів про Україну та українців у 1991–2014 рр. умовно можна поділити на три етапи. Перший етап, що тривав від розпаду СРСР (1991 р.) і фактично до кінця 2002 р., зберіг у суспільній свідомості насаджені ще за радянських часів наративи. На цьому етапі практично відсутня негативна стереотипізація образу України та українців, натомість поширюється теза про «братні народи», щоправда, один із них (російський) є успішнішим, інтелегентнішим та освіченішим.

До характерних наративів другого етапу, з 2003 р., напередодні другого президентського терміну В. Путіна та до кінця 2010 р., можна віднести такі: «росіяни і українці – один народ», а Україна є частиною «руського мира» та практично позбавлена самостійного історичного і культурного розвитку. На цьому етапі російськомовне інформаційне середовище активно насичувало вже існуючі стереотипи про Україну та українців суто негативними змістом. Для цього російська влада широко використовувала кінематограф як спосіб поширення не лише реінтерпретованої історії України, а і сучасних подій, міфів та наративів про Україну, українців, українську державність, націю, мову тощо (Мороз, В.М. (ред.). 2024, с. 149).

Третій етап розпочався з обрання В. Януковича президентом України і тривав до початку окупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополь (2010–2014). Основною стратегією кремля в цей час стає демонізація патріотичних сил в Україні. Українські націоналісти та патріотично налаштовані громадяни подаються як «фашисти», які намагаються завадити євразійській інтеграції України. В інформаційному просторі Криму активно створювали та підживлювали міфи про загрозу з боку України. Це призвело до того, що частина кримського населення почала сприймати Україну як «зовнішню загрозу»,

¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2919. Арк. 260.

а російські війська під час окупації півострова у 2014 р. як «визволителів».

Основними комунікативно-пропагандистськими технологіями, задіяними росією для формування негативних стереотипів з України та українців, були: реінтерпретація історичних фактів та подій, продукування фейків, створення нових та підживлення існуючих міфів та наративів антиукраїнського спрямування, що сприяло розколу кримського суспільства. Частина мешканців півострова почала розглядати Україну як «зовнішню загрозу», розвиваючи ідею «захисту» своєї «російськості». Це стало однією з причин сприйняття місцевим населенням російських військ як «визволителів» під час окупації півострова у 2014 році. Цей процес значно посилювався вже після окупації через монопольний вплив російської пропаганди, ізоляцію та витіснення з Криму українського інформаційного простору.

Для просування ідей «руського мира» росія використовує усі види масової культури: музику, літературу, кінематограф. Серед них музика та кінематограф виявилися одними з найефективніших інструментів російської пропаганди, спрямованої на формування образу ворога в особі України та українців. Завдяки масовості, емоційності та розважальній складовій ці види мистецтва дають змогу легко й часто непомітно для аудиторії транслювати ідеї ворожнечі. У поєднанні з політичною підтримкою колаборантських сил у Криму та відсутністю належної культурної політики з боку української влади було створено підґрунтя для впровадження у свідомість населення Кримського півострова наративу про «необхідність його захисту» від України. Зрештою, створена за допомогою пропаганди інформаційна реальність значно спростила для росії процес окупації півострова у 2014 році.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Валюшко, І. (2023). Образ ворога та культ Путіна як атрибути нападу Росії на Україну. *Геноцид як зброя у боротьбі проти української нації в XX–XXI ст.: інтердисциплінарні підходи (до 90-х роковин Голодомору-геноциду): матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ, Україна, 24–25 листопада 2022 р. Івано-Франківськ: Підприємство «НАІР», с. 221–225.

Гапеева, О. (2017). *Міждержавне протиборство в інформаційній сфері на пострадянському просторі (1991–2017 рр.): історико-системне дослідження*. Львів: Видавництво “Тріада-Плюс”, 423 с.

Гуш, Ю. (2023). Образ ворога: як російський кінематограф розпалює ненависть до українців. URL: <https://euro.kharkiv.ua/obraz-voroga-yak-rosijskyj-kinematograf-rozpalyuye-nenavyst-do-ukrayincziv/> [дата зверн.: 28.01.2025].

Калакура, Я. (2016). Конструювання образу ворога як технологія маніпуляції російської історіографії та пропаганди. *Україна-Європа-Світ*. Вип. 18, с. 179–188.

Кузьо, Т. (2018). *Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет*: переклад з англійської А. Павлишина (ред. пер.). Київ: Дух і літера, 560 с.

Левченко, О. О. & Ракчєєва, С. М. (2016). Технології формування образу зовнішнього ворога у демократичних та не демократичних режимах. *Наукові праці. Політологія*. Т. 273, Вип. 261, с. 74–78.

Лозовий, В. (2023). Культивування в Росії образу ворога з українців: витоки російської агресії та геноциду українського народу. *Геноцид як зброя у боротьбі проти української нації в XX–XXI ст.: інтердисциплінарні підходи (до 90-х роковин Голодомору-геноциду): матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ, Україна, 24–25 листопада 2022 р. Івано-Франківськ: Підприємство «НАІР», с. 196–201.

Мороз, В. М. (ред.) (2024). *“Образ ворога” у війнах та воєнно-політичних конфліктах (XX–XXI ст.)*. Київ: НДЦ ГП ЗС України, 258 с.

Оновлений Перелік осіб, які створюють загрозу національній безпеці. (2022). URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/5903.html> [дата зверн.: 22.02.2025].

Петровський, В. В. (2003). *Українсько-російські взаємини в сучасній західній науковій літературі (1991–2001)*. Харків: Майдан, 492 с.

Рудницька, А. (2023). Музика нульових: повзучий вплив росії на українську культуру. *Культурна експансія*. Київ: Твоя Підпільна Гуманітарка, с. 162–176.

«Теория запоя». (2002). URL: https://youtu.be/x37pyAhVpVU?si=aA6tB_Yimdo8Npoz [дата зверн.: 15.03.2025].

Чмихало, Г. Г. (2025). Формування РФ негативного відношення до України та українців в Криму за допомогою кінематографа. *День Соборності України: історико-політичні дискусії*. Вип. 12. Хмельницький: Вид-во МАУП, с. 143–148.

REFERENCES

Chmykhalo, H. H. (2025). Formuvannia RF nehatyvnoho vidnoshennia do Ukrainy ta ukrainsiv v Krymu za dopomohoiu kinematohrafa [Formation of a negative attitude towards Ukraine and Ukrainians in Crimea by the Russian Federation through cinema]. *Den Sobornosti Ukrainy: istoryko-politychni dyskusii*. Vyp. 12. Khmelnytskyi: Vyd-vo MAUP, s. 143–148. [in Ukrainian].

Hapeieva, O. (2017). *Mizhderzhavne protyborstvo v informatsiinii sferi na postradianskomu prostori (1991–2017 rr.): istoryko-systemne doslidzhennia* [Interstate confrontation in the information sphere in the post-Soviet space (1991–2017): a historical and systematic study]. Lviv: Vydavnytstvo “Triada-Plus”, 423 s. [in Ukrainian].

Hush, Yu. (2023). Obraz voroha: yak rosiiskyi kinematohraf rozpaliue nenavyst do ukrainsiv [Image of the enemy: how Russian cinema incites hatred towards Ukrainians]. URL: <https://euro.kharkiv.ua/obraz-voroga-yak-rosiiskyj-kinematograf-rozpalyuye-nenavyst-do-ukrayincziv/> [Accessed: 28.01.2025]. [in Ukrainian].

Kalakura, Ya. (2016). Konstruiuvannia obrazu voroha yak tekhnolohiia manipuliatsii rosiiskoi istoriografii ta propahandy [Constructing the image of the enemy as a technology for manipulating Russian historiography and propaganda]. *Ukraina-Yevropa-Svit*. Vyp. 18, s. 179–188. [in Ukrainian].

Kuzo, T. (2018). *Viina Putina proty Ukrainy. Revoliutsiia, natsionalizm i kryminalitet* [Putin’s War Against Ukraine. Revolution, nationalism and criminality]: pereklad z anhliiskoi A. Pavlyshyna (red. per.). Kyiv : Dukh i litera, 560 s. [in Ukrainian].

Levchenko, O. O. & Rakcheieva, S. M. (2016). Tekhnolohii formuvannia obrazu zovnishnoho voroha u demokratychnykh ta ne demokratychnykh rezhymakh [Technologies of forming the image of an external enemy in democratic and non-democratic regimes]. *Naukovi pratsi. Politolohiia*. T. 273. Vyp. 261, s. 74–78. [in Ukrainian].

Lozovyi, V. (2023). Kultyvuvannia v Rosii obrazu voroha z ukrainsiv: vytoky rosiiskoi ahresii ta henotsyds ukrainskoho narodu [The Cultivation of an Enemy Image of Ukrainians in Russia: The Origins of Russian Aggression and Genocide of the Ukrainian People]. *Henotsyd yak zbroia u borotbi proty ukrainskoi natsii v XX–XXI st.: interdystsyplinarni pidkhody (do 90-kh rokovyn Holodomoru-henotsydu): materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kyiv, Ukraina, 24–25 lystopada 2022 r. Ivano-Frankivsk: Pidpriemstvo “NAIR”, s. 196–201. [in Ukrainian].

Moroz, V.M. (ed.) (2024). *“Obraz voroha” u viinakh ta voienno-politychnykh konfliktakh (XX–XXI st.)* [“The Image of the Enemy” in Wars and Military-Political Conflicts (XX–XXI centuries)]. Kyiv: NDTs HP ZS Ukrainy, 258 s. [in Ukrainian].

Onovlenyi Perelik osib, yaki stvoriuiut zahrozu natsionalnii bezpetsi. (2022). [Updated List of Persons Who Pose a Threat to National Security]. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/5903.html> [Accessed 22.02.2025] [in Ukrainian].

Petrovskyi, V. V. (2003) *Ukrainsko-rosiiski vzaiemyny v suchasni zakhidni naukovi literaturi (1991–2001)* [Ukrainian-Russian Relations in Modern Western Scientific Literature (1991–2001)]. Kharkiv : Maidan, 492 s. [in Ukrainian].

Rudnytska, A. (2023). Muzyka nulovykh: povzuchy vplyv rosi na ukrainsku kulturu [Music of the noughties: Russia’s creeping influence on Ukrainian culture]. *Kulturna ekspansiia*. Kyiv: Tvoja Pidpilna Humanitarka, s. 162–176. [in Ukrainian].

“Teoriia zapoia”. (2002). [Binge drinking theory]. URL: https://youtu.be/x37pyAhVpVU?si=aA6tB_Yimdo8Npoz [Accessed: 15.03.2025]. [in Russian].

Valiushko, I. (2023). Obraz voroha ta kult Putina yak atrybuty napadu Rosii na Ukrainu [The image of the enemy and the cult of Putin as attributes of Russia’s attack on Ukraine] *Henotsyd yak zbroia u borotbi proty ukrainskoi natsii v XX–XXI st.: interdystsyplinarni pidkhody (do 90-kh rokovyn Holodomoru-henotsydu): materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kyiv, Ukraina, 24–25 lystopada 2022 r. Ivano-Frankivsk: Pidpriemstvo “NAIR”, s. 221–225. [in Ukrainian].

Hryhorii CHMYKHALO

The National Defence University of Ukraine

(Kyiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-3506-4905>

**THE USE OF THE RUSSIAN FEDERATION OF MUSIC AND CINEMATOGRAPHY
FOR THE FORMATION OF THE NEGATIVE IMAGE OF UKRAINE
IN THE AUTONOMOUS REPUBLIC OF CRIMEA (1991–2014)**

Starting from the final years of the Soviet Union, the question of Crimea's belonging to Ukraine and the need to return it to Russia began to intensify within the ruling circles of the Russian Federation. Crimea was seen as "inherently Russian territory," while its status as part of Ukraine was viewed as a mere misunderstanding that needed urgent correction. This stance by Moscow gradually led both Russian officials and pro-Russian political parties and movements in Crimea to employ a range of propaganda methods aimed at shaping and cultivating in the local population's consciousness an image of Ukraine and Ukrainians as a potential threat, enemies, or traitors. This narrative was fueled by:

Political statements by Russian state figures and pro-Russian leaders in Crimea, calling for "reunification with Russia" or, at a minimum, granting Crimea special status;

The presence of the Russian Black Sea Fleet on the peninsula, widespread use of Soviet symbols, and nostalgia for the "great Soviet Union."

The predominance of Russian television and film production on local broadcasting networks.

The dominance of Russian pop music in entertainment events, concerts, and festivals.

Active funding of various political and civic projects in Crimea that promoted exclusively pro-Russian narratives, including support from Russian funds and government structures.

Music and cinematography occupied a particularly important place in these efforts: through songs, music videos, films, and television series, negative stereotypes about Ukraine—its history and its people—were deliberately instilled in the consciousness of Crimean residents. The article places particular emphasis on the intentional informational and cultural influences that fostered the image of an "enemy." It is underscored that this cultural interference was not spontaneous, but systematic in nature: from the use of individual songs and films to large-scale events disseminating anti-Ukrainian narratives.

Keywords: *information and propaganda influence, cultural expansion, image of the enemy, Crimea, Russian aggression, disinformation, destructive propaganda.*